

МЕТОДИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ В ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ

У статті проаналізовано досвід методичної роботи різних педагогічних закладів на предмет змісту колективних та індивідуальних форм методичної роботи майстрів виробничого навчання у післядипломній освіті, серед яких виділяють: теоретично орієнтовані, практично орієнтовані, квазіпрофесійні методи, а також самостійну роботу. Зазначено, що особливе місце у методах розвитку педагогічної майстерності посідають методи її діагностики.

Ключові слова: педагогічна майстерність, майстри виробничого навчання, післядипломна освіта, підвищення кваліфікації.

У сучасних умовах трансформації освітньої системи України посилену увагу держави спрямовано на розвиток професійних якостей педагогічних працівників всіх ланок освіти та професійно-технічної зокрема. Так, за двадцять років еволюції української професійно-технічної освіти однією з суттєвих проблем стала кадрова криза у сфері виробничого навчання. Її детермінанти визрівали ще в кінці радянського періоду, коли професійно-технічні училища в суспільній свідомості набули іміджу друго-сортності, а вибір людиною робітничої професії як сфери самореалізації став ознакою соціального неблагополуччя.

Утім системні політичні й соціально-економічні реформи в Україні відновлюють повагу до людини праці та визнання за нею високого соціального статусу, який багато в чому залежить від якості педагогічної діяльності майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів. На жаль, процес розвитку професійних якостей зазначеної категорії педагогів має досить хаотичний і нескоординований характер, що пов'язано, перш за все, з низькоконкурентною системою відбору здатних до педагогічної справи осіб з-поміж фахівців технічного профілю, відсутністю у них фахової педагогічної освіти, браком ефективних програм і методик післядипломної освіти та іншими чинниками.

У цих процесах надзвичайно посилюється роль післядипломної педагогічної освіти майстрів виробничого навчання ПТНЗ, яка сьогодні зосереджена в таких основних ланках:

- курсах підвищення кваліфікації, що діють на базі закладів ППО;
- стажуванні, що проводиться на договірних засадах на базі підприємств, установ різної форми власності;
- методичній роботі професійно-технічного навчального закладу, яку організують та координують обласні НМЦ ПТО.

Ключовою складовою процесу розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання у післядипломній освіті, є його принципи, які виступають як своєрідні регулятори, що задають “русло” проходження андрагогічного процесу, а також характер і стратегію дій усіх його суб'єктів. Цими принципами виступають:

- принцип циклічності, відповідно до якого, процес підвищення кваліфікації майстра виробничого навчання розглядається через виділення у ньому окремих циклів, що приблизно відповідають етапам професійного розвитку людини. Тривалість одного циклу становить близько п'яти років, що відповідає проміжку між курсами підвищення кваліфікації;

– принцип прикладної спрямованості, відповідно до якого, розвиток педагогічної майстерності має бути спрямований на вирішення реальних труднощів професійної діяльності та сприяти якнайшвидшому використанню отриманих у ході навчання знань і вмінь. Цей принцип передбачає, що в процесі підвищення кваліфікації має відбуватися актуалізація професійного та життєвого досвіду, знань, умінь, навичок майстрів виробничого навчання, які мають бути використані ними у власній професійній діяльності;

– принцип суб'єктної ролі майстра виробничого навчання ПТНЗ, відповідно до якого, майстру виробничого навчання належить провідна роль у процесі підвищення кваліфікації. Ми виходимо з того, що саме майстер ставить перед собою конкретні завдання підвищення кваліфікації, прагне до самостійності, самореалізації, самоврядування і самостійно регулює часові, просторові та інші фактори андрагогічного процесу, відчуваючи себе повноправним учасником спільної діяльності з викладачами, методистами, тьюторами на всіх етапах андрагогічного процесу.

Спрямуємо подальші зусилля на стислий аналіз педагогічного досвіду розвитку педагогічної майстерності педагогічних працівників взагалі та майстрів виробничого навчання ПТНЗ зокрема, результатом якого виступатиме перелік методів, що потенційно можуть бути використані в процесі розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ на курсах підвищення кваліфікації та в міжтестастійний період.

Під “методами” ми розуміємо впорядковані способи взаємопов'язаної діяльності педагогів та учнів, спрямовані на вирішення навчально-виховних завдань [5, с. 206].

Огляд методичної літератури з проблематики розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання [2; 4; 7; 9; 11] дає підстави стверджувати, що методи, які автори пропонують використовувати у процесі формування або розвитку педагогічної майстерності, можна поділити на чотири великі групи: теоретично орієнтовані – спрямовані на здобуття знань; практично орієнтовані – спрямовані на набуття окремих умінь; квазіпрофесійні – спрямовані на перенесення знань і вмінь у діяльність, що наближена до професійної; методи самостійної роботи.

До першої, теоретично орієнтованої групи віднесемо методи, що є похідними від лекції як виду навчального заняття (класичні лекції-монологи, лекції-пресконференції, лекції-презентації тощо), а також методи контролю знань (тестування, еволюція та ін.).

Свідченням доцільності використання цих методів у розвитку педагогічно важливих якостей виступають праці Н. Волкової [4], В. Гриньової [6], А. Маркової [9], О. Пометун і Л. Пироженко [12]. Авторами відзначено, що, окрім розвитку “багажу” знань, ці методи сприяють формуванню умотивованості студентів за рахунок демонстрації позитивних прикладів майбутньої професійної діяльності, залученню студентів до активної співпраці з викладачем, а також орієнтації студентів на культурні норми та цінності.

Завданням методів, спрямованих на засвоєння студентами психологічних і педагогічних знань, має бути допомога в усвідомленні передумов своєї поведінки та психічних станів, знання законів психічного розвитку людини, особливостей засвоєння нею інформації, реакцій на зовнішні подразники. Класичними методами, що сприяють розвитку знань, протягом декількох століть виступають різні види лекційних занять.

Серед методів, описаних у літературі, виділимо лекцію-монолог, яка може бути катехізічною або репродуктивною, спрямованою на закріплення, перевірку вивченого матеріалу шляхом його повторення; евристичною, пошуковою, у ході якої, спираючись на існуючі знання учнів, учитель підводить їх до засвоєння нових понять; сок-

ратичною, під час якої відбувається пошук істини через сумнів, якому піддається кожний отриманий висновок [15, с. 218].

Для закріплення знань доцільними є виступи з повідомленнями та дискусії з визначених у навчальній програмі тем. Під час практичних занять доцільно виконувати вправи на об'єктивацію основних понять педагогічної майстерності [11, с. 172].

Серед теоретично зорієнтованих методів можна назвати методи, що забезпечують ототожнення, ідентифікацію із кращими професійними зразками. Наприклад, лекції-бесіди, присвячені розкриттю основних теоретичних положень. Використання цього та подібних методів дає змогу висвітлити поняття педагогічної майстерності, педагогічної ситуації, а також характерні особливості особистості педагога-майстра. Також, як відзначає В. Папуча, завдяки впровадженню подібних методів може бути здійснено ознайомлення з біографіями видатних педагогів у межах самостійної роботи, мета якого – створення цілісного уявлення про особистісні якості, асоційовані з високим рівнем педагогічної майстерності [10].

Завершуючи огляд теоретично орієнтованих методів, необхідною є згадати про методи контролю навчальних досягнень студентів, учнів або слухачів. Наприклад, діагностика базових знань із подальшим обговоренням результатів [8].

До другої, практично орієнтованої групи методів віднесемо тренінгові вправи (тренінги) та імітаційні неігрові (аналіз ситуації, “мозкова атака”, “круглий стіл”, бесіди, дискусії тощо) методи. Достатнє теоретичне обґрунтування їхньої доцільності та практичні рекомендації щодо їхнього застосування в процесі розвитку або формування педагогічної майстерності знаходимо у працях В. Баркасі [3], А. Маркової [9], Н. Самоукіної [14], В. Ясвіна [16].

Так, наприклад, на думку Н. Самоукіної, педагогічні тренінги дають змогу вивчити на практиці, як функціонують ті чи інші психічні процеси; відібрати й виробити ефективні способи викладання, відпрацювати навички педагогічної рефлексії, сформувати вміння розуміти індивідуальні особливості учнів, позитивно сприймати різні форми їх самовираження й самоствердження, виробити здатність гнучко змінювати манеру спілкування, а також форми відповідної поведінки [14].

Приблизно таких самих позицій дотримується А. Маркова, яка розглядає тренінг як систему організації навчання педагогів, що дає змогу спрямувати професійні якості на вдосконалення професійної позиції, розвиток психічних процесів, розвиток особистісних якостей, удосконалення педагогічних прийомів, розширення педагогічних знань [9, с. 158].

На думку цих та інших авторів, ефективність тренінгів зумовлена ефектом, схожим на ефект спортивного тренування: під впливом штучно створених умов актуалізуються психіка, увага, інтелектуальні можливості; завдяки контрольованому стресу поступово відбувається адаптація, а потім і перебудова функцій учасника тренінгу в оптимальному напрямі.

Серед найпоширеніших тренінгів у цій групі виступають тренінг комунікативності, спрямований на розвиток уявлень про роль спілкування вчителя в професійній діяльності, знань про головні компоненти комунікативності та визначення особистісних якостей, потрібних для ефективного педагогічного спілкування [13, с. 112].

У розглянутих нами працях тренінг комунікативності включає: побудову теоретичної бази, яка створюється шляхом викладання та подальшого обговорення теоретичних положень; діагностування у студентів рівня сформованості комунікативності, яке, у свою чергу, виконує ще й педагогічні цілі; використання спеціальних вправ для розвитку вміння конструювання й виконання словесної дії під час педагогічного

спілкування; уміння прогнозувати ефект педагогічної взаємодії; розвиток техніки створення словесних образів під час педагогічного викладу; рольові ігри та відеоспостереження за педагогічними розповідями студентів [11, с. 201].

Лейтмотивом запровадження тренінгів комунікативності у процес розвитку педагогічної майстерності має бути усвідомлення студентом сутнісних характеристик основних способів комунікативного впливу (переконування, сугестії (навіювання)) в індивідуальній та груповій педагогічній взаємодії, а також розвитку вміння їхнього використання. Одним словом, педагог має відчувати свою “педагогічну силу”, яка виражається в можливості впливати на своїх учнів.

Відзначимо, що в літературі докладно описані перцептивно й сенситивно орієнтовані тренінги, які, на нашу думку, становлять значний інтерес у контексті розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання ПТНЗ.

Учасники перцептивних тренінгів навчаються уточнювати уявлення про себе через оцінювання інших, співпереживання, прийняття іншої людини, підвищують компетентність у спілкуванні. Під час таких тренінгів виробляється адекватність сприйняття себе та інших, підвищується чуттєвість до переживань іншої людини, інтерес до неї. Учасники сенситивно орієнтованих тренінгів самостійно організують свої відносини, спираючись на зворотній зв'язок, поліпшують розуміння себе та інших [9, с. 161].

Зазначимо, що в літературі, присвяченій проблематиці розвитку педагогічної майстерності, докладно описані методи, що сприяють розвитку педагогічної виразності, допомагають в усвідомленні педагогом особливостей своєї невербальної поведінки; розвивають уміння педагогічно доцільно виражати своє ставлення до явищ педагогічного процесу за допомогою невербальних засобів спілкування. Так, наприклад, у працях, присвячених формуванню педагогічної майстерності, описуються спеціальні вправи, спрямовані на усвідомлення педагогічного значення жестикуляції педагога, розвиток основних умінь управління своїм зовнішнім виглядом як засобом педагогічного впливу.

Серед методів розвитку педагогічної виразності можна виділити методи, спрямовані на розвиток техніки мовлення, навчання виразній педагогічній розповіді; обрання засобів виразності, адекватних ситуації; оволодіння інтонаційними особливостями мовлення тощо. Наприклад, вправи, спрямовані на розвиток гнучкості й діапазону голосу, діафрагмально-реберного дихання, артикуляційного апарату; відпрацювання дикції; оволодіння прийомами емоційної розповіді [11, с. 203]. Цікавими засобами розвитку техніки мовлення постають так звані психотехніки [15, с. 91], а також вправи, спрямовані на тренування педагогічного артистизму [2].

Серед описаних у літературі методів, які можна віднести до другої групи, нашу увагу привернули ґрунтовно розглянуті в дисертаціях різновиди дискусій як засобу відпрацювання педагогом (або майбутнім педагогом) різних технік висловлювання своєї думки або відстоювання своєї позиції [8; 12].

До третьої, квазіпрофесійної групи методів можна віднести імітаційні ігрові методи (інсценування, ділові, рольові й ситуативно-рольові ігри). Про доцільність їхнього використання в педагогіці свідчать праці В. Баркасі [5], К. Змієвської [7] та інших авторів.

Учені відзначають, що гра вчить людину бути більш виразною, сприяє кращому розумінню її іншими людьми. Концентрація уваги на іншій людині усуває бар'єр прилюдного виступу [9, с. 162]; на основі зіставлення самооцінки та оцінок інших відбувається збагачення кожного учасника новими уявленнями про себе як професіонала [3]; формується вміння приймати рішення та організувати його виконання.

Наукові праці вказують також на виникнення під час гри приємних людських стосунків між студентами й педагогами, які відбуваються на фоні катарсичних переживань, почуттєвої співтворчості та інтелектуальної співпраці [8, с. 93].

Так, на думку А. Маркової, у процесі ділових ігор активізується мова спілкування, що вчить людину бути більш виразною, сприяє кращому розумінню її іншими людьми. Крім того, через те, що учасники ділової гри мають декілька цілей: ігрову (мету цієї ролі), робочу (як учасника спільної діяльності) та професійну (оволодіння в діловій грі професійними якостями та вміннями) – у них виробляється вміння не отожднювати ці різні інтереси, що вже саме по собі розвиває учасника [9, с. 162].

В. Баркасі зауважує, що в діловій грі відбувається збагачення кожного учасника новими уявленнями про себе, про свою професійну компетентність на основі зіставлення оцінок, свободи рольового маневру [3].

Вченими також відзначено, що під час ділової гри формується вміння приймати рішення та організовувати його виконання, при цьому учасники мають можливість побачити результати своїх дій, оцінити їх. Набутий під час гри досвід не відривається від реальної практики. Автор вказує також і на виникнення приємних людських стосунків між учасниками гри, які відбуваються на фоні катарсичних переживань, почуттєвої співтворчості та інтелектуальної співпраці [8, с. 93].

Ділові ігри мають навчити майстрів виробничого навчання ПТНЗ керувати своїм самопочуттям із метою підвищення ефективності педагогічної діяльності.

Відзначимо, що, на наш погляд, у цій групі становлять інтерес вправи на професійну самоідентифікацію, а також відеоспостереження за навчальною діяльністю студентів із подальшим її аналізом [8].

Необхідно відзначити, що традиційно у процесі розвитку або формування педагогічної майстерності використовують методи, які так чи інакше пов'язані із самостійною роботою студентів або слухачів післядипломної освіти. До цієї **четвертої групи** віднесемо самостійну роботу (написання творів, реферування, підготовку виступів).

Аналіз літератури засвідчив, що для цієї групи характерними є методи самостійної роботи, спрямовані на розкриття структури педагогічної діяльності, складності педагогічної професії, багатогранності й глибини її змісту, а також на рефлексію студентами своєї педагогічної позиції.

Прикладом самостійно запроваджених методів виступають спеціальні вправи, виконання яких сприяє розвитку емоційно-вольової саморегуляції. Зокрема, виконання цих вправ розвиває здібності до самостійного впливу слухача або студента на свої психологічні й нервові механізми, підвищує його емоційно-вольову резистентність у складних професійних ситуаціях. Найбільш доцільними для цього в літературі виступають тренування саморегуляції психічних станів, які виникають під час підготовки до професійної діяльності, у її процесі та після її закінчення [1, с. 42].

Отже, у результаті виконаної роботи можна зробити такі узагальнення.

Відповідно до існуючих традицій, розвиток педагогічних якостей забезпечується науково обґрунтованими й добре розробленими методами, серед яких виділяють: теоретично орієнтовані (лекції, семінари, доповіді та ін.), практично орієнтовані (тренінги, імітаційні й неімітаційні ігри, дискусії, “круглі столи” та ін.), квазіпрофесійні (навчальна практика) методи, а також самостійну роботу (аналіз біографій видатних педагогів, а також педагогічних ситуацій з їхньою участю, перегляд відповідних відеоматеріалів з їх подальшим аналізом, реферування, підготовка різноманітних творчих проектів та ін.). Особливе місце у методах розвитку педагогічної майстерності посідають методи її діагностики (тестування, анкетування, професійні випробування та ін.).

Список використаної літератури

1. Асямов С. В. Профессионально-психологический тренинг сотрудников органов внутренних дел : учеб. пособ. / С. В. Асямов, Ю. С. Пулатов. – Ташкент : Академия МВД Республики Узбекистан, 2000. – 141 с.
2. Барахтян М. М. Формування у студентів професійних артистичних умінь як компонента педагогічної майстерності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / М. М. Барахтян. – Київ, 1993. – 20 с.
3. Баркасі В. В. Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / В. В. Баркасі. – Одеса, 2004. – 252 с.
4. Волкова Н. П. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04 / Н. П. Волкова. – Луганськ, 2006. – 371 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
6. Гриньова В. М. Педагогічна майстерність учителя : навч. посіб. / В. М. Гриньова, С. Т. Золотухіна, С. Ю. Балбенко та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – Харків : ОВС, 2006. – 224 с.
7. Змиевская Е. В. Учебная деловая игра в организации самостоятельной работы студентов педагогических вузов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Е. В. Змиевская. – Москва, 2003. – 169 с.
8. Мазін В. М. Формування культури професійної самореалізації майбутніх учителів фізичного виховання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / В. М. Мазін. – Запоріжжя, 2008. – 222 с.
9. Маркова А. К. Психология труда учителя. Книга для учителя / А. К. Маркова. – Москва : Просвещение, 1993. – 192 с.
10. Папуча В. М. Формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя фізичного виховання у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / В. М. Папуча. – Запоріжжя, 2010. – 273 с.
11. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Кармущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., доп. і перероб. – Київ : СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
12. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. – Київ : А.С.К., 2005. – 192 с.
13. Равен Д. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы / Д. Равен ; пер. с англ. – 2-е изд., испр. – Москва : Когито-Центр, 2001. – 142 с.
14. Самоукина Н. В. Практический психолог в школе: лекции, консультирование, тренинги / Н. В. Самоукина. – Москва : ИНТОР, 1997. – 192 с.
15. Якушева С. Д. Учебное пособие дисциплины “Основы педагогического мастерства” / С. Д. Якушева. – Оренбург : РИК ГОУ ОГУ, 2004. – 230 с.
16. Ясвин В. А. Образовательная среда. От моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – Москва : Смысл, 2001. – 365 с.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2014.

Ковальчук В. И. Методы развития педагогического мастерства мастеров производственного обучения в последипломном образовании

В статье проанализирован опыт методической работы различных педагогических заведений на предмет содержания коллективных и индивидуальных форм методической работы мастеров производственного обучения в последипломном образовании, среди которых выделяют: теоретически ориентированные, практически ориентированные, квазипрофессиональные методы, а также самостоятельную работу. Указано, что особое место в методах развития педагогического мастерства занимают методы ее диагностики.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, мастера производственного обучения, последипломное образование, повышение квалификации.

Kovalchuk V. Methods of Development of Pedagogical Skills of Masters of Industrial Training in Postgraduate Education

The article contains the analyzed experience of methodological work of different pedagogical institutions with respect to the content of collective and individual forms of methodological work of the masters of industrial training in postgraduate education. Postgraduate education of the masters of industrial training consists in such main components as: qualification upgrading courses at postgraduate pedagogical educational institutions; practical training by agreement at enterprises and institutions of different types of ownership; methodological work of a vocational educational institution, which is organized and coordinated by an educational and methodological centre of a vocational education. Principles of development of this quality are: principle of cyclicity; principle of applied orientation; principle of a subjective role of a master of industrial training in vocational education institutions.

Following the research results the author made the conclusion, that in accordance with the existing traditions the development of pedagogical skills is provided by science-based and well developed methods, including: theory-oriented (lectures, seminars, reports etc.), practice-oriented methods (trainings, imitation and non-imitation games, discussions, panel discussions etc.), quasi-professional (practical training) methods, and self-guided work (analysis of life histories of famous educators, and pedagogical situations with their participation, watching the video materials, followed by analysis, abstracting, preparation of various creative projects etc.). Diagnostic techniques (testing, questionnaires, professional tests etc.) of pedagogical skills play a special role in the methods of development of pedagogical skills.

Key words: *pedagogical skills, masters of industrial training, postgraduate education, qualification upgrading courses.*